

Marijan Vugdelija
OPRAŠTANJE - SRCE MOLITVE GOSPODNJE (Mt 6,12)

Forgiving – heart of Lord's prayer

UDK: 265.66

248.143

Izvorni znanstveni članak

Primljeno 1/2007.

Sažetak

Peta prošnja Očenaša obznanjuje da je Bog milosrdni Otac koji nam je spreman uvijek iznova oprostiti naše grijehe, ali iznosi na vidjelo i važni uvjet tog opraštanja: spremnost da i mi oprostimo svojim dužnicima. Molitelj pete prošnje priznaje da mi nemamo pravo tražiti oprostjenje za naše vlastite grijehe ako sami uskraćujemo oprostjenje drugima.

Svojim blagim i milosrdnim postupkom prema nama Bog nas je poučio da i mi imamo biti čovječni jedni prema drugima. Božji način djelovanja treba poslužiti kao uzorak ljudskom djelovanju. Praštanje je mogućnost da sudjelujemo u Božjem praštanju i u Božjoj ljubavi. Ono je rezultat iskustva Božje dobrote. Matej se obraća ljudima koji su već iskusili Božje oprostjenje u Isusu Kristu. Oni zato mogu i trebaju opraštati drugima. Dakle, prvenstvo pripada Bogu, jer tek u nasljedovanju velikodušnog Očeva oprosta prema nama je da mi možemo oprostiti drugima.

Iz pete prošnje je jasno da postoji izravna povezanost između Božjeg opraštanja i našeg opraštanja. Ali neosporna je danost Staroga i Novoga zavjeta da je Božje oprostjenje uvijek prvo (usp. Mt 18,23-35). Stoga se naša prošnja ne bi smjela čitati u smislu rabinske izreke: "Kako često se ti smiluješ ljudima, Nebo se smiluje nad tobom". Peta prošnja Očenaša snažno ističe nemogućnost da mi uživamo Božje oprostjenje, a da ne protegnemo naše opraštanje prema drugima.

Ključne riječi: Božje oprostjenje, međusobno praštanje, odnos između Božjeg i ljudskog praštanja

Važno je konstatirati da zajednica, koja moli Očenaš, samorazumljivo pretpostavlja da njezini članovi i kao kršćani još griješe i potrebni su oprostjenja¹. Prošnja za oprost, koji je uvjetovan našom spremnošću da oprostimo drugima, središnja je i daje smisao drugima. Značajno je u tom smislu da je Isus (ili Matej) ponavlja s naglaskom odmah iza prošnji, kao rasvjetljenje i komentar molitve. To je srce poruke, jer “evanđelje” je “radosna vijest” o opraštenju grijeha. U stvari, spasenje se sastoji samo u primljenom opraštenju koje koincidira s onim danim. To potonje je jedini i bitni uvjet (dostatan i nužan) za spasenje, tj. za život.

1. DVIJE VERZIJE PROŠNJE

Prošnja za opraštenje glasi u Luke: “I otpusti nam *grijehe* naše, jer i mi otpuštamo svakom dužniku svojem!” (11,4). Matej naprotiv piše: “I otpusti nam *duge* naše kako i mi otpuštamo dužnicima svojim!” (6,12). Matejev tekst pokazuje se izvorniji. U njega je očuvan dobar unutarnji paralelizam između “duge” i “dužnici” što u Luke nije slučaj. Osim toga, može se lako pretpostaviti da je Luka nadodao “svakom” (panti), jer to spada u njegove značajke (npr. 4 puta u 6. poglavlju: rr. 10,17,30,40).

Matejeva originalnost pokazuje se posebno u činjenici da je on očuvao termin “duge” (ὀφειλήματα), koji je očiti arameizam, dok je “grijehe” (ἁμαρτίας), koji dolazi u Luke, navlastito grčki termin. Termin “dug”, koji odgovara vjerojatno aramejskom *hoba* (חובא)², ima istodobno značenje “dug” i “grieh”. Da su i “grijesi” uključeni u “dugove” jasno se pokazuje u Mt 6,14sl, gdje su učenici pozvani da oprostite drugima njihove “prijestupke” (παραπτώματα). Nema sumnje da Matejevo čitanje ὀφειλήματα (“dugovi”) stoji bliže pratektu, jer u drugom dijelu rečenice u Mateja i u Luke pojavljuje se upravo ta osnova³. Za izmjenu “dugova” u “grijehe” od strane Luke govori i taj obojici zajednički glagol *aphiemi*, koji pripada poslovnom jeziku i odnosi se u prvom redu na dugove. Dakle, kad Luka govori o “grijesima”, za čije se opraštenje moli,

¹ Usp. A. SAND, *Das Evangelium nach Matthäus* (Regensburger Neues Testament), Regensburg, 1986., str. 128.

² Usp. S. LYONNET, Čl. “Peche” (NT), u: DSD 7, 481, 486sl.

³ Mt 6,12b: τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν (= “našim dužnicima”); Lk 11,4b: παντί ὀφείλοντι ἡμῖν (= “svakome koji naspram nama ima dugove”).

to je sekundarno pojašnjenje⁴ u odnosu na “duge”. Vjerojatno za njegove čitatelje iz poganstva “dugovi” u smislu grijeha ne bi bili razumljivi⁵. Njegova grčka publika krivo bi shvatila taj potonji termin. Oba teksta dakle kažu istu stvar. Slika “dugova” da se opišu grijesi protiv Boga uobičajena je u židovskim spisima.

Jedno daljnje važno odstupanje je da je drugi dio rečenice konstruiran kod Mateja u aoristu (ἀφήκαμεν), a kod Luke u prezentu (ἀφίλομεν). Lukina verzija je očito sekundarna; ona naglašava trajanje opraštajućeg djelovanja: opraštanje na strani čovjeka je jedan čin koji se treba stalno ponavljati. Za Luku oprostjenje grijeha treba tražiti i u pouskrsnom vremenu. U skladu s tim on upotrebljava i u drugom dijelu rečenice oblik prezenta “otpuštamo”. Ako Luka svojom formulacijom stavlja naglasak na “trajanje radnje”⁶, onda odgovara Matej više liniji izvora Q, koji iščekuje božanski otpust dugova za konačni sud. Stoga mu ljudski već izvršeni otpust u povijesti prethodi. To shvaćanje podupiru i rr. 14-15, koji pojašnjavaju rečeno⁷.

Mnogi glagol ἀφήκαμεν (= 1. lice pl. aor., ind. akt. od ἀφήμι) prevode “kako smo i mi otpustili”⁸. Međutim, grčki aorist ne označuje svršenu prošlost, što se izražava pomoću perfekta. Ovdje je riječ o “dramatskom” aoristu: njime se izražava radnja koja je stavljena u isti trenutak kad se izgovara. Stoga treba prevest: “kako i mi otpuštamo”. Ali sami oblik grčkog glagola ἀφήκαμεν može dati misliti na perfekt; i to je doista mnoge tumače zavelo; ali to bi bila pogrješka gimnazijskih učenika, ne biblijskih stručnjaka⁹. Na žalost, mnogi čine tu pogrješku i prevode

⁴ Usp. J. W. TAEGER, *Der Mensch und sein Heil. Studien zum Bild des Menschen und zur Sicht seiner Bekehrung bei Lukas*, u: StNT 14(1982.), str. 32; G. STRECKER, *Die Bergpredigt. Ein exegetischer Kommentar* (Vandenhoeck & Ruprecht), Göttingen, 1984., str. 124.

⁵ Vidi D. A. HAGNER, *Matthew 1 - 13* (Word Biblical Commentary), Nashville, 1993., str. 150.

⁶ G. STRECKER, *Die Bergpredigt*, str. 124.

⁷ Vidi F. ZEILINGER, *Zwischen Himmel und Erde. Ein Kommentar zur “Bergpredigt”* (Matthäus 5 - 7) (Kohlhammer), Stuttgart, 2002., str. 138. Treba ipak reći da se prošnja za oprostjenje na Matejevoj razini odnosi “ne samo na konačni sud nego na iskustva zajednice u njezinoj povijesti i sadašnjosti” (G: STRECKER, *Die Bergpredigt*, str. 125).

⁸ Tako Lj. RUPČIĆ, *Novi zavjet*: “jer smo i mi otpustili”; B. DUDA - J. FUČAK, *Novi zavjet i psalmi*: “kako i mi otpustismo”; G. STRECKER *Die Bergpredigt*, str. 110. 125: “wie auch wir vergeben haben”.

⁹ Pa ipak događa se svima da prave pogrješke. To čini i J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke* (AB 28), New York, 1995., str. 906, kad navodi: “perfekt *aphekamen*” u Mt 6,12.

naš stavak: “kako smo i mi otpustili svojim dužnicima”. Neki se opredjeljuju za taj prijevod polazeći od hipoteze da aorist u Mateja želi prevesti aramejski “perfekt”¹⁰. Danas se oblik u prošlom vremenu sviđa pobornicima eshatološkog tumačenja prošnje: “oprosti nam ako smo i ukoliko smo mi prije, u zemaljskom životu, oprostili.” Unatoč tome što je u Mateja aorist, i tu prošnja sugerira izvjesnu prethodnost našeg oprostjenja. Međutim, tekst treba prevesti: “Kako i mi otpuštamo”¹¹.

Dva dijela naše prošnje u Mateja i Didahe povezana su s ὡς (kako), dok je u Luke poveznica veznik γάρ (jer). Te dvije riječi insinuiraju ideju uvjeta ili uzročnosti. Dakle, drugim dijelom izjave se iznosi na vidjelo spremnost da se oprost ili naša namjera da oprostimo ili naše izvršenje oprostjenja u odnosu na druge. Ako je spremnost da se oprost uvjet da mi možemo tražiti oprostjenje, sve je onda u redu i dobro. Ali ako naše prethodno oprostjenje tvori uvjet Božjeg oprostjenja, onda prelazimo na područje cjenkanja s Bogom, što je problematično za čovjekove odnose s biblijskim Bogom¹².

Formalno odgovara peta prošnja trećoj, koja isto tako ima jednu uvedenu sporednu rečenicu s “kako” (ὡς)¹³. U smislu

¹⁰ D. BETZ, *The Sermon of the Mount*, Minneapolis MN, 1995., 401 i 404 inzistira na tome da ga promatra perfektom da bi mu dao prošli smisao, iako u bilj. 482 tekstualno navodi hipotezu da “grčki aorist” prevodi izvorni aramejski perfekt. Pokušaj hipotetske rekonstrukcije aramejskog predloška ne doprinosi ništa shvaćanju Matejeva razumijevanja, jer je Matejeva zajednica molila Očenaš na grčkom jeziku.

¹¹ Neosnovana je stoga Carmignacova primjedba da TOB vrši deformaciju teksta prijevozom: “Comme nous pardonnons aussi à ceux qui nous ont offensés” (J. CARMIGNAC, *Recherches sur le ‘Notre Père’*, Paris, 1969., str. 228).

¹² J. C. O’NEILL iz tog začaranog kruga vidi izlaz u tome da se obe povezujuće rječice proglase kao kasniji dodatci. Prema njegovu tumačenju, prepisivači su tražili da povežu zajedno što izvorno bijahu dvije odvojene molitve. Oni su, pod utjecajem Gospodinova i rabinskog učenja, napravili takvu kombinaciju iz koje proizlazi da se traži spremnost da se oprost od onih koji traže oprostjenje od Boga (Mt 6,14-15; Mk 11,25; Mt 18,35; Sir 27,30-28,7; b. Roš Haš. 17a; Sifre 93b; usp. Ef 4,32; 5,2; Kol 3,13). Te dvije kombinirane molitve izvorno su glasile: “Oprosti nam naše duge” i “Mi molimo oprostjenje za naše dužnike”. Ta potonja molitva stavljala bi u praksu zapovijed ljubavi prema neprijatelju i da se moli za one koji nas progone (usp. Lk 23,34; Dj 7,60). Za našeg autora, sadašnja prošnja za oprostjenje “sastavljena je od dvije krivo kombinirane molitve” (J. C. O’NEILL, *The Lord’s Prayer*, u: JSNT 51(1993.), str. 16-17.25). Očito je da naš autor, primjenjujući pavlovske kategorije o opravdanju po vjeri na tumačenje naše prošnje, vrši nasilje nad Matejevim tekstom.

¹³ Ta sporedna rečenica (Mt 6,12b; Lk 11,4b) možda nije izvorno pripadala sastavu molitve Gospodnje, jer ona remeti red jednorednih prošnji.

koncentričnosti prošnji Očenaša ima dakle otpust dugova posla s izvršavanjem volje Božje¹⁴.

2. TUMAČENJE PETE PROŠNJE

Iako se materijalna životna sredstva kao elementarni temelji života izrijeком uključuju u molitvu Gospodnju, to nipošto ne znači da se čovjek svodi na svoju materijalnu životnu stvarnost. To pokazuje upravo ova prošnja Očenaša. Ona jasno pokazuje da čovjek ne živi samo od kruha, da je on mnogo prije u opasnosti da umre smrću onoga koji se hrani samo kruhom. Prošnja dakle čini jasnim da čovjek ne živi samo o kruhu nego o svakoj riječi koja izlazi iz usta Božjih. U ovom konkretnom slučaju riječ iz usta Božjih nije ništa drugo nego *oprašajuća riječ*. Čovjek ima životnu potrebu od te riječi. Ako i pravednik padne sedam puta na dan, onda je čovjeku jednako potrebno oprostjenje kao i kruh svagdanji. On jednako ne može živjeti bez jednoga kao ni bez drugoga. Ova prošnja pretpostavlja Boga koji znade i hoće oprostiti. A to spada u samo središte Isusova evanđelja. U mnogim prisposodobama je prisutna slika Boga, koji ne samo da hoće oprostiti, već je neizmjerно sretan što to može učiniti. Bog želi da se grješnici obrate i čeka ih raširenih ruku i s poljupcem praštanja (Lk 15,20).

2.1. "I otpusti nam duge naše"

Kod ove prošnje za oprostjenje nailazimo mi na središnju temu židovske molitve¹⁵. Svi smo mi ljudi grješnici. Apostol Jakov kaže: "Uistinu svi sagriješismo u mnogim stvarima" (Jak 3,2). Na istoj crti se nalazi i tvrdnja apostola Ivana u kojoj čitamo: "Ako kažemo da nemamo grijeha, varamo sami sebe i istine nema u nama" (1 Iv 1,8). Stoga, nijednoga čovjeka ("pravednika") se ne može izuzeti od priznanja dugova. Upravo to želi naglasiti i biblijski mudrac kad kaže: "Na zemlji nema pravednika koji čineći dobro ne bi nikada sagriješio" (Prop 7,21). Pače, što netko

¹⁴ Usp. F. ZEILINGER, *Ein Kommentar zur "Bergpredigt"*, str. 150.

¹⁵ Vidi *Šmone Esre*, 6. blagoslov; *Abinu Malkenu*; *Habinenu* (Tekstovi kod BILL. I, 421). Brojni materijal nude i molitve za Dan pomirenja (BILL. , I , str. 113sl).

posjeduje više “talenata”, veći je dug i veća obveza praštanja tuđih dugova¹⁶. Bog nam je u svojim zapovijedima obznanio što je dobro a što je zlo, ali mi često odbijamo ići putem koji nam je on naznačio. Ne prihvaćamo zakon ljubavi, višu pravednost evanđelja, čistoću srca, sklad između vjere i života, i na taj se način ogrješujemo i postajemo Božji dužnici. Tumačenje Tore (Mt 5,21-48) vodilo nas je do uvida da i kršteni, očišćeni i posvećeni kršćanin ostaje često dužnik naspram spasonosnoj volji Božjoj. Naši promašaji kao kršćana su stoga uvijek “dugovi”, jer mi nismo ophodili s milosnim stanjem koje nam je darovano na način kako se to od nas traži. Grijeh se tu promatra kao pogrješka, kao nedostatak koji, u našim osobnim odnosima s Bogom, traži reparaciju. Da bi izrazilo tu situaciju čovjekagrješnika naspram Boga, židovstvo ga rado uspoređuje dužniku, a njegove grijehе naziva “dugovima”¹⁷. Dakle, “dugovi” su ovdje metafora za grijehе. I u našoj prošnji pojam “dugovi” upotrijebljen je u prenesenom smislu. Ali taj termin može i ovdje, kako ćemo kasnije vidjeti, zadržati i svoje realno značenje: označavati novčane ili materijalne dugove.

Ovdje dolazi terminologija τὰ ὀφειλήματα. Riječ “dug” u smislu dugovanja jednoga čovjeka drugome dobro je poznata profanome grčkom i grčkoj Bibliji. Izražava obvezu među ljudima. Taj termin među ostalim označuje novčane sume koje se duguju¹⁸. Otuda izvorno značenje glagola ἀφιέναι = “otпустiti dug” (usp. Mt 18,27). Često se nemogućnost vraćanja “duga” plaćala gubitkom osobne i obiteljske slobode. Dakle, pojmovi “dugovi”, “dužnici” i “otпуст” pripadaju izvorno privrednom jeziku. Istu tu terminologiju susrećemo u Pnz 15,2 LXX, u jednoj odredbi za subotnu godinu: “Neka svatko oprosti dužniku svoje potraživanje (...), kad se jednom proglasi Jahvino otpuštanje dugova” (usp. 1 Mak 15,8). Ovdje susrećemo ideju davanja otpusta dugova drugima jer je Bog otпустio naše vlastite dugove. Primjenu te terminologije na odnos Bog - grješni čovjek susrećemo u rabinskoj literaturi¹⁹,

¹⁶ Usp. A. J. HULTGREN, “*Forgive Us, As We Forgive (Matthew 6,12)*”, u: Word World 16(1996.), str. 284-290. Već starozavjetni mudrac primjećuje: “Maleni su oproštenja dostojni, a moćnici će biti moćno kažnjeni ... Istraga oštra očekuje mogućnike” (Mudr 6,6.8).

¹⁷ Usp. F. HAUCK, *Čl. opheilo* : ThWNT, V (1954.), str. 559-565; J. DUPONT - P. BONNARD, *Le Notre Père: Notes exégétiques*, u: MD 85(1996.), str. 7-35, ovdje 25.

¹⁸ Usp. Rim 4,4; Mt 18,24; odgovarajući tome ὀφειλέτης znači “dužnik”.

¹⁹ Za potvrde vidi G. DALMAN, *Worte Jesu*, str. 337sl.

ali prije svega u prispodobi o nemilosrdnom slugi (Mt 18,23-35; usp. Lk 7,41-43; 16,1-8).), koja taj odnos opisuje. Tu gospodar, koji simbolizira Boga, veli svom dužniku: "Sav sam ti onaj dug oprostio" (r.32: *πάσαν τὴν ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφήκᾰ σοι*). Pred nama je dakle simbolična jezična uporaba. U prenesenom smislu to je "otpuštanje", "opraštanje prijestupaka" ili - kako Luka ispravno tumači - "grijeha"²⁰. Golema suma duga od 10 000 talenata, o kojem govori prispodoba (18,24), pojašnjava misao da čovjek sam sebe ne može osloboditi od svojih grijeha. Dok su se židovski učitelji zaokupljali brigom za sredstvo da poprave i da iskupe pomoću dobrih djela grijeha kojima su se ogriješili pred Bogom, Isus se trudi da iznese na vidjelo da je grješnik dužnik koji ne može isplatiti dugove²¹. On je u situaciji sluge iz netom spomenute prispodobe ili jednostavno dužnikâ koji se nemaju čime iskupiti (Lk 7,42). Mi te dugove ne možemo otplatiti, a ipak oni ugrožavaju naš život. Jedina mogućnost da se izbjegne katastrofa kod polaganja računa, na konačnom sudu, je da se postigne već ovdje i sada da nam Bog dadne milost i oprost nam dugove. Dakle, jedina nada je Božje milosrđe i praštanje, zbog čega smo potaknuti moliti: "Otpusti nam duge naše!" (Mt 6,12) i "Bože, budi milostiv meni grješniku!" (Lk 18,13). Zato je Isus poučio svoje učenike da se žarko mole da im Otac oprosti uvrede i propuste. I peta prošnja daje misliti da ponovna uspostava neuspjelih ili razrušenih odnosa s Bogom ili s bližnjima ne može bit samo naše djelo, nego se mora isprositi od Boga. Mi trebamo stoga Boga uvijek iznova moliti da nam otpusti naše duge. To je ono što mi tražimo u petoj prošnji Očenaša: oprost iz čiste velikodušnosti. Sve to pokazuje da je otpust "dugova" vrhovni oblik Očeve dobrote, velikodušnosti i milosrđa. Prava je milost.

Nije nevažno što se u Očenašu grijeh izražava slikom "duga". To na poseban način proširuje shvaćanje grijeha. Odatle jasno proizlazi da grijeh nije samo prekršaj naredaba što ih

²⁰ Aramejski ekvivalent *חוב* (hoba) može isto tako imati dvostruko značenje: "dug" i preneseno "grijech": usp. F. HAUCK, u: ThWNT 5,565. Da se ova naša prošnja može uvrstiti u navještaj povijesnog Isusa, iza ovog što je rečeno ne treba više nikakva drugog utemeljenja. Grijech se može shvaćati na različite načine. Ovdje se promatra kao proizlazeći iz činjenice da mi imamo obveze prema Bogu. Ako mi ne učinimo što mi trebamo, mi dugujemo Bogu dug i u potrebi smo pomoći, naime brisanja duga jer ga mi ne možemo vratiti.

²¹ Usp. L. MORRIS, *The Gospel according Matthew* (Grand Rapids), Michigan, 1995., str. 145: "Samo Bog može izbrisati krivicu i pomilovati grješnika"; M. MANDAC, *Očenaš u novijim tumačenjima* (II.), u: SB 2(1986.), str. 116.

je Bog postavio već svaki propust kada treba učiniti dobro bližnjemu. To su obveze prema Bogu, bračnom drugu, djeci, zajednici, pojedincima i ukoliko ih nismo ispunili one postaju naši dugovi. Svi smo dužni jedni drugima. Nije učinjeno što je trebalo učiniti, uskraćena je mnoga ljubav, mnogi dar, zalaganje, praštanje, dobra riječ. Prema tome, u “dug” valja ubrojiti svako izostavljanje dobrog djela. Dobro koje čovjek nije učinio, a to je mogao, neka je vrsta “duga” pred Bogom i pred bližnjima. Ali je mnogo toga učinjeno što nije trebalo učiniti, a to su naši još veći dugovi, to su naše krivice, grijesi. U čemu mi kao kršćani možemo postati dužnici? Ljubav je nezasluženi, čudesni dar, koji očekuje protuljubav. Ako se to ne dogodi, onda se sustav odnosa narušava ili razara. To je onda “povređivanje života, stvarnost smrti unutar života”²². Oproštenje je životno sredstvo, jer život u pravom smislu je život bogat odnosom. Svojim novim opraštenjem naših dugova Bog nam omogućuje uvijek iznova novi početak, koji mi priželjkujemo, ali koji vlastitom snagom ne možemo ostvariti (usp. Mt 18,23sl). Bog omogućuje novi početak, iako ga ljudi priječe. U ta kretanja dopijeva tko izgovara ovu prošnju.

Bog Biblije je istodobno Bog milosrđa i pravednosti. Božje djelovanje u svijetu vođeno je dvjema osnovnim tendencijama: “Pored mjere suda (*middat ha-din*), djeluje Bog pomoću mjere milosrđa (*middat ha-rahamim*)”²³. Sve je to na zgusnut način izraženo u Izl 34,6-7: “Jahve! Jahve! Bog milosrdan i milostiv, spor na srdžbu, bogat ljubavlju i vjernošću, iskazuje milost tisućama, podnosi opačinu, grijeh i prijestup, ali krivca nekažnjena ne ostavlja, nego kažnjava opačinu otaca na djeci - čak na unučadi do trećega i četvrtog koljena”. Odatle jasno proizlazi da je Bog Biblije istodobno otac i sudac, strog i samilostan. Kako se vidi, milosrđe i sud idu zajedno, ali su asimetrični, i to s prevagom milosrđa. Milosrđe, radije nego pravednost, smatra se glavnim Božjim atributom. Rabini govore o “trinaest pridjevaka samilosti”. Dok je jedan

²² H. WEDER, *Die “Rede der Reden”*. Eine Auslegung der Bergpredigt heute (TVZ), Zürich, 1987., str. 187.

²³ B. EGO, “*Mass gegen Mass*”. *Reziprozität als Deutungskategorie im rabbinischen Judentum*, u: R. Scoralick (Hg.), *Das Drama der Barmherzigkeit Gottes. Studien zur biblischen Gottesreden und ihrer Wirkungsgeschichte in Judentum und Christentum* (SBS 183), Stuttgart, 2000., str. 193-217, ovdje 211.

od najučestalijih sinonima za Boga *Samilosni* (Rahmana), ne postoji nikakav sinonim koji bi označavao Gospodina kao djelitelja pravednosti. Dakle, samo jedan pridjevak je rezerviran Bogu: samo On se u Bibliji zove *Rachum*²⁴. Njegova samilost je veća od njegove pravednosti (Br 14,19; Ps 103,8-9.13-14). Bog ne očituje svoju bit kažnjavanjem i uništavanjem, jer to nije njegova temeljna značajka. Božja se bit očituje u smilovanju i opraštanju kao konkretnim oblicima ljubavi. Bog nas prihvaća sa svom našom krhkošću i slabošću, "jer on pozna našu narav; on se sjeća da smo prašina" (Ps 103,14). To dolazi do izražaja na različite načine, npr. u čudesnoj Božjoj strpljivosti naspram čovjekovoj sklonosti prema zlu poslije potopa (Post 8,21-22), i posebno u jedinstvenoj dramatici hrvanja Boga sa samim sobom, koji se smiluje umjesto da uništi Izrael (usp. Hoš 11,8-11; Jr 31,20), jer je on Svetac²⁵. Bog je uvijek pripravan oprostiti. Njegovo milosrđe nije prolazno, nego traje u vijeke. On ne iskazuje milosrđe Izraelu za jednu ili za dvije godine, nego za vječnost. U stvari, Mojsije je dao sinovima Izraelovim Zakon, koji je *milosrđe* (usp. Izr 31,26). I on nije više njima dignut, nego im je dan zavazda. A upravo je Pismo ono koje jamči njegovu nerazrušivu vjernost²⁶. Osim toga, njegovo je milosrđe "u vijeke" jer on pomaže i čini milosrđe prema mjeri svoje dobrote, a ne prema veličini naše pobožnosti. Da je prema mjeri naših zasluga, vrlo brzo bi se iscrplo. Ali mjera Božjih darova je Bog sam, i zato su oni neiscrpivi²⁷. Svjestan svega toga, psalmist potiče molitelje: "Zahvaljujte Jahvi, jer je dobar, jer je vječna (milosrdna) ljubav njegova" (Ps 118,29). Dakle, Bog je velik i milosrdan u svom praštanju. Jednom riječju, on je "Bog, bogat milosrđem" (Ef 2,4). Potpuno je osnovana stoga molitva Crkve u kojoj molimo: "Bože, ti svoju moć očituješ

²⁴ Vjerojatno termin dolazi od riječi *rechem*, krilo, i znači majčinsku ljubav. U Babilonskom Talmudu *Rachmana*, Milosrdni, često se upotrebljava za označavanje Boga.

²⁵ Podrobnije o tome vidi J. MARBÖCK, *Lohn - Verdienst - umsonst?*, u: P. Trummer - J. Pichler (Hrsg.), *Kann die Bergpredigt Berge versetzen?* (Styria), Graz - Wien - Köln, 2002., str. 142-143.

²⁶ Vidi U. NERI (a cura), *ALLELUIA. Interpretazioni ebraiche dell' Hallel di Pasqua (Salmi 113-118)*, Città nuova, Roma, 1981., str. 216. Argumentacija je vrlo jaka i teološki duboka: milosrđe Gospodnje je uistinu uvijeke, jer nikad nam neće biti dignut njegov najviši dar i ono njegovo najveće milosrđe koje je Pismo.

²⁷ Usp. ISTI, *Nav. dj.*, str. 217.

ponajvećma praštanjem i milosrđem ...”²⁸. Ako je to tako, onda naše praštanje i uzdržavanje od osude nipošto nije izraz slabosti već jakosti.

U Starom zavjetu često se govori da će Bog oprostiti grijehe svome narodu. Starozavjetni vjernik je svjestan svoje grješnosti i rado moli Boga da mu otpusti njegove opačine. Već Mojsije se utječe Gospodinu kao Bogu koji oprašta grijehe (Izl 34,9). Svjestan zlodjela koje je počinio, David iz dubine srca vapije: “Smiluj mi se, Bože, po milosrđu svome, po velikom smilovanju izbriši moje bezakonje” (Ps 51,3). Psalmist proglašuje blaženim onoga kome Bog “ne uračunava grijeha” (Ps 32,1-2). Prorok je uvjeren da je Bog uslišio njegovu molitvu i da je u svojoj dobroti “za leđa bacio sve njegove grijehe” (Iz 38,17). Na bezbroj mjesta u Bibliji Staroga zavjeta iznosi se na vidjelo Božje milosrđe i njegova spremnost da uvijek iznova oprostí raskajanom grješniku (usp. Ez 18,30-32; Zah 1,3; Iz 1,16-18; 55,6-7; Mih 7,18-19; Jon 4,2; Mudr 11,24-25). Biblijskim vjernicima se stalno stavlja na znanje da Bogu nije do smrti grješnikove, nego da se odvrti od zloga puta svoga, i da živi (Ez 18,23). Bog u Joninoj knjizi najavljuje i mogućnost kažnjavanja zla, ali je on prvenstveno Bog po onome što poduzima da se čovjek odvrti od zla i da se vrati dobru. Jahve se veseli što su Ninivljani odustali od zla i što im se može smilovati i oprostiti. Dakle, Bog je velikodušan u praštanju. Odvraća lice od grijeha naših i briše sve naše krivice. On prelazi preko naših prekršaja i naprosto “uživa u pomilovanju” (Mih 7,18). Zato prorok potiče grješnike: “Vratite se Gospodinu Bogu svome, jer on je nježnost sama i milosrđe, spor na ljutnju, a bogat dobrotom, on se nad zlom ražali” (Jl 2,12-13). Time što daje pokajanje za grijehe, Bog podaruje ljudima dobru nadu (Mudr 12,18-19). I doista, kada ne bismo znali za tu dobrotu Božju, kao grješnike bi nas tjeskoba uhvatila (usp. Ez 33,11). Oproštenje grijeha, to je divna stvar! Nakon čovjekovih iznevjerenja, Bog ostaje i dalje Bog ljubavi i vjernosti, brine se za čovjeka i naviješta da neće zlo, bol i smrt imati posljednju riječ, već život i blaženstvo. Ta Božja milosrdna ljubav proteže se kao zlatna nit kroz sve događaje Starog zavjeta. Tim svojim blagim i milosrdnim postupkom prema nama Bog nas je poučio da i mi imamo biti čovječni jedni prema drugima. Božji način djelovanja

²⁸ Rimski Misal, Zborna molitva 26. nedjelje kroz godinu; Molitva za I. Večernju, u: ČAS., IV., 202: “Bože, ti svoju svemoć očituješ najviše praštanjem i milosrđem”.

treba poslužiti kao uzorak ljudskom djelovanju. Praštanje je mogućnost da sudjelujemo u Božjem praštanju i u Božjoj ljubavi. Ono je rezultat iskustva Božje dobrote.

Da ljudi zaostaju iza Božjih zahtjeva i da su upućeni na opraštanje njihova duga, pretpostavlja i Ivanovo krštenje obraćenja "za oprostjenje grijeha" (Mk 1,4 par). Krstitelj predstavlja Mesiju kao "Jaganjca Božjega koji oduzima grijeh svijeta" (Iv 1,29). Evandjelja su i inače puna govora o opraštanju grijeha. Ona su naprosto objava, u Kristu, Božjega milosrđa prema grješnicima (usp. Lk 15). Prema Matejevu tumačenju, ime Isus znači da će "on spasiti narod svoj od grijeha njegovih" (Mt 1, 21). Isus ne podnosi grijeh, a oprašta grješnicima. Q-predaja je očuvala sliku Isusa kao "prijatelja carinika i grješnika" (Mt 11,19). On oprašta i pobjeđuje grijeh pomoću svoje riječi i pomoću svojega djelovanja (Mk 2,5.10; Lk 7,47sl). To je već sada najveće oslobođenje koje postoji. Uostalom, sam je Isus na posljednjoj večeri razjasnio smisao svoga života i smrti ističući da je sve činio da ljudi zadobiju "oprostjenje grijeha" (Mt 26,28). Na istoj crti u Marka veli da je njegov život "otkupnina za mnoge" (Mk 10,45). I doista, Isus je išao tim putem opraštanja. Oprašta čak i svojim ubojicama. Na križu je vapio: "Oče, oprost im, jer ne znaju što čine!" (Lk 23,34)²⁹. Krist je poslije uskrsnuća poslao apostole da u njegovo ime propovijedaju "obraćenje i otpuštenje grijeha svim narodima" (Lk 24,47). Oprost je tako središnji da ga je Isus utkao u molitvu Očenaša i ponovio i protumačio u zaključku te iste molitve (Mt 6,14-15). Osim toga, Isus je ostavio Crkvi vlast opraštanja grijeha (usp. Iv 20,23; Mt 16,19; 18,18). Crkva je primila vlast, da se u njoj, po krvi Kristovoj i djelovanju Duha Svetoga³⁰, vrši otpuštanje grijeha. Dakle, "u Crkvi duša,

²⁹ Ljudsko neznanje je veliko. Nasljedne osobine, navike i strasti zamračuju naš um i daju poticaj za djelovanje. Sigurno je da mnogi zlikovci, da su imali malo kruha i nešto više ljubavi, nikada ne bi počinili zločine koje su počinili. Osim toga, opaki ljudi su već dosta kažnjeni svojom opačinom. Stoga trebamo biti blagi prema njima. Stjepan slijedi Isusov primjer kad za svoje kamenovatelje moli: "Gospodine, ne uzmi im ovo za grijeh!" (Dj 7,60).

³⁰ U tom procesu opraštanja grijeha Duh Sveti igra presudno važnu ulogu. Dajući im Duha Svetoga, Uskrsli Krist je apostolima predao svoju božansku vlast da opraštaju grijeh: "Primito Duha Svetoga! Kojima otpustite grijeh, otpuštaju im se; kojima zadržite, zadržani su im" (Iv 20,22-23). To nam posvješćuje i izričaj "oprostjenje grijeha" koji gotovo neizostavno dolazi nakon spomena o Duhu Svetom u svim vjeronanjima što ih je Crkva sročila kroz svoj tisućljetni život. Zanimljivo je u tom smislu da se u Lk 11,2 kao varijanta za drugu prošnju Očenaša ("dođi kraljevstvo tvoje") pojavljuje izričaj: "Neka tvoj Sveti Duh dođe

koja je bila mrtva zbog grijeha, ponovno oživljuje, da bi živjela s Kristom, čija nas je milost spasila³¹. Nema grijeha, ma kako bio težak, koji Crkva ne može oprostiti. To je dragocjeni Božji dar čovjeku-grješniku³². “Da u Crkvi nema otpuštanja grijeha, ne bi bilo nikakve nade, nikakva ufanja u vječni život i vječno oslobođenje”³³. Stoga trebamo uvijek biti zahvalni Bogu koji je svojoj Crkvi dao tolik dar. Apostoli i njihovi nasljednici trajno vrše tu “službu pomirenja” (2 Kor 5,18).

“Mir” je temeljno dobro u hebrejskom shvaćanju, a nema mira bez “oproštenja” grijeha. Nemoguće je živjeti u miru s Bogom bez trajnog kajanja. Budući da smo grješni ljudi, odatle proizlazi temeljni zahtjev da čistimo vlastitu savjest da bismo mogli biti u miru s Bogom a savjest se čisti pokajanjem. Kajanje u stvari pere dušu od svake ljage i čini ju čistom (1 Iv 1,9). Da bismo imali mir, apsolutno je potrebno uzajamno praštanje. To činimo svaki put kad molimo petu prošnju Očenaša. U prošnji za oprostjenje progovara i ljudsko iskustvo, ljudsko iskustvo da se oprostjenje dogodilo. Ova prošnja je i podsjećanje na to da oprostjenje nije moje djelo, koliko god ono i u mojem djelovanju dolazi do izražaja.

Prošnju za oprostjenje pozna i židovska molitvena literatura³⁴. U molitvi *Šmone Esre*, u 6. blagoslovu (palestinska recenzija) kaže se: “Oprosti nam, Oče naš, jer mi smo protiv tebe sagriješili; izbriši i udalji naše nedostatke pred tvojim očima, jer je tvoje milosrđe veliko”. Na drugom mjestu molitelj prosi: “Neka to bude tvoja volja, Gospodine, Bože moj, da ja nikad ne sagriješim. Što sam ja pred tobom sagriješio, operi tvojim velikim milosrđem”³⁵.

nad nas i očisti nas” (ἐλθέτω τὸ πνεῦμα σου τὸ ἅγιον ἐφ’ ἡμᾶς καὶ καθαρυσάτω ἡμᾶς). Ideja je uobičajena u židovstvu, i mi imamo nekoliko posebno interesantnih primjera kombinacije dolaska Duha Svetoga i očišćenja u kumranskim spisima. Novi član zajednice bit će “očišćen od njegovih grijeha Duhom svetosti ujedinjujući ga njegovoj istini” (vidi citavi pasus: 1 QS 3,7-9). Na konačnom sudu “Bog će očistiti svojom istinom djela svakog čovjeka, da otjera svaki duh perverzije od njegovih članova i očisti ga od svih zlih djela po Duhu svetosti; i on će učiniti da Duh istine šikne snažno na njega kao očišćujuća voda” (1 QS 4,20-21). To je molitva za dolazak dana koji je prorokovao Joel, kada će Duh Sveti biti izliven na svako tijelo.

³¹ Sv. AUGUSTIN, *Sermones*, 214,11: PL 38,1071-1072.

³² “Opraštanje grijeha je više nego uskrsnuće Lazara” (Léon Bloy).

³³ Sv. AUGUSTIN, *Sermones*, 213,8: PL 38,1064.

³⁴ Vidi P. C. EISENBERG, *Jüdischer und christlicher Gottesdienst*, u: P. Trummer - J. Pichler (Hrsg.), *Kann die Bergpredigt Berge versetzen?*, str. 91-94, posebno 94.

³⁵ *Berachot* 17a.

Na istoj crti se nalazi molitelj kad vapi Bogu: "Gospodaru svijeta, oprosti mi ovaj grijeh"³⁶. Ovdje se ništa ne govori o odnosu Božjeg oprostjenja prema ljudskom oprostjenju.

Kada se događa to opraštanje, na konačnom sudu ili već sada u povijesti? Tumači obično drže da su oba vida uključena. Eshatološko usmjerenje Isusova navještaja preporuča da je vremenska točka te prošnje božansko opraštanje na konačnom sudu. Tako je to bez sumnje Matej shvatio kad on zaoštava opomenu da se pred dan suda izmiri (5,25sl), ili kad on prisposobu o nemilosrdnom dužniku zaključuje s upozorenjem da će svaki, koji nije spreman na opraštanje prema svome bratu, morat računati sa strogom kaznom nebeskog Oca (Mt 18,35). Glagoli su u aoristu: ἄφεες = otpusti nam, jedincatom i definitivnom odlukom. Isus naviješta dolazak kraljevstva Božjega i time Božje iščekivano oprostjenje, i daje iskusiti to oprostjenje u svom ophođenju s grješnicima. I aorist ἀφήκαμεν u drugom dijelu rečenice ima u vidu jedan jednokratni čin, takoreći konačni potez, koji čovjek treba povući, time što on oprašta svojim dužnicima prije nego on dospije na sud Božji. Lk 11,4b je s prezentom ἀφίλομεν povukao taj eshatološki vid. Za Mateja je dana promijenjena situacija. Za njega oprostjenje grijeha se dogodilo u Isusovoj smrti (Mt 26,28). Matejevska zajednica zna da je njoj pomoću Kristova događaja Božje oprostjenje došlo blizu i u sakramentu, npr. u euharistiji daje se pojedinom kršćaninu. Osim toga, Crkvi je predana vlast opraštanja grijeha (Mt 18,18sl). Upravo za to u Kristovoj smrti dano oprostjenje, iz kojega zajednica živi, trebamo mi moliti. Dakle, na razini Matejeva evanđelja prošnja za Božje oprostjenje odnosi se ne samo na konačni sud nego i na iskustva zajednice u njezinoj povijesti i sadašnjosti. Svakodnevno grijeshimo. Stoga je nužno da neprekidno tražimo oprostjenje. Bog se, opraštajući "naše dugove", najdublje objavljuje kao "naš Otac".

2.2. "Kako i mi otpuštamo dužnicima svojim"

Ondje gdje postoji pravo na bratsku ljubav, uvrede se s pravom mogu zvati "dugovi"³⁷. Ne čudi stoga da i Mt 5,23-25 govori o pomirenju između braće. Od onoga koji teži za zajedništvom s Bogom traži se da on bude spreman poduzeti

³⁶ *Sanhedrin* 107a.

³⁷ Vidi E. LOHMEYER, *Das Vater-Unser*, Zürich, 1952., str. 128sl.

inicijativu za pomirenje s bližnjim. U tom ulomku, kao i u petoj prošnji Očenaša, kršćani mole za otpust onoga čega su oni ostali dužni u provođenju božanske volje za opraštanje, koja je uzela oblik u Isusu Kristu. Samo usvajanje i življenje tog Isusova nauka o praštanju može nas osposobiti da izgrađujemo bratski život ovdje na zemlji, koji će biti anticipacija zajedništva svetih u onostranosti. Ako bi se svi narodi trajno sjećali nepravdi i patnji koje su im nanesene tijekom povijesti, nikad ne bi bilo ni mira ni sloge na svijetu. Da bi se počelo nanovo živjeti, nužno je oprostiti. To je snaga novog početka.

18

Za jednog revnitelja traženje da oprost tuđe grijeh, to je psovka, to je najveći grijeh, dostatan da izazove osudu na smrt; jasno onda da se ništa sličnoga ne pojavljuje u jednoj molitvi. Revnitelj, držeći se pravednim, ne može uživati utjehu oprostjenja sebi, od kojega ne osjeća potrebu, niti od onoga koje je dano drugima, koje se nada vidjeti kažnjene zbog krivo shvaćene "žeđe za pravednošću". Pretpostavka zloće drugih je ona koja čini revnitelja da želi njihovu kaznu, aktualnu ili eshatološku³⁸. Dakle, tko se smatra pravednim odbija tražiti oprost i odbija da oprost drugima. To je najučestaliji grijeh, osim što je i najteži. Zapravo jedini "neoprostivi" grijeh izgleda da je onaj revnitelja koji se smatraju pravednima. Upravo to je jedino pravo "zlo" koje zaslužuje kaznu. Stoga, "oprostenje koje pada najteže jest ono koje trebamo dati revniteljima, velikim svećenicima koji preziru, osuđuju i ekskomuniciraju"³⁹. Istinski grijeh, "zlo" od kojega tražimo da budemo oslobođeni, jest ono nespremnosti da se oprost.

Čitavi "ekleziološki" govor (Mt 18), središan u Matejevu evanđelju, ima precizan cilj da objasni apsolutnu zabranu da se isključuje i trajnu obvezu da se oprašta bez uvjeta. Matej tu inzistira na potrebi priznanja vlastitih grijeha i na zabrani da se sudi one drugih i obvezi da se drugima prašta. Stoga je upućivanje na Mt 18 obvezatno za onoga tko tumači našu prošnju. Zabrana suđenja vrijedi za sve. Govor je upravljen pastirima i osuđuje grijeh preziranja "zalutalih" ovaca. Legalizam i prezir drugih je najveće zlo ali i najučestalije i najzaraznije. I grješnika treba tretirati s istom ljubavlju i milosrđem kako nas je Isus poučio

³⁸ Ovdje treba naglasiti da je revnitelj ili fundamentalist i onaj koji vjeruje da je u pravu da isključi fundamentaliste.

³⁹ L. CARDELLINO, *Il "Padrenostro" (Mt 6,9-13)*, u: *Bibbia e Oriente* 201(1999.), str. 129-207, ovdje 206.

da tretiramo svako ljudsko biće, tj. svakog grješnika (Mt 18,17; usp. 9,11-13). Za razliku od onoga što je nalagao stari Zakon, nije ubijajući ili isključujući da se brani od zla, već izbjegavajući ga u sebi.

Znakovito je da je jedino naređenje da se moli koje je dao Isus, ono da se moli za vlastite progonitelje (Mt 5,44), tj. za njihovo spasenje, što pretpostavlja oprostjenje, i ono u Getsemaniju, da se bdije i moli da se ne upadne u napast: onu neopraštanja i neprihvatanja križa. Iskustvo nam pokazuje da je napast da se ne oprostiti uvijek jaka. U našoj prošnji među ostalim molimo i za to da budemo oslobođeni od zla neopraštanja⁴⁰. Ovdje još jednom izlazi na vidjelo da treba ljubiti bližnjega kao sebe samoga, što ovdje konkretno znači: Ti trebaš drugom oprostiti, kako bi ti želio da tebi Bog oprost. Ti trebaš drugom činiti, što ti za sebe prosiš od Boga⁴¹. Ovdje spremnost da se oprost izranja kao uvjet za primanje Božjeg oprostjenja: Milosrđe ne može postići tko nije spreman oprostiti ili tko nije oprostio. U stvari autentična savjest oprašta sebi samo ukoliko oprašta drugima.

U židovstvu je vrlo raširen angažman da se oprostite uvrede drugih⁴², posebno u odnosu na traženje oprosta vlastitih grijeha. Misao da je božansko oprostjenje vezano na ljudsko oprostjenje, u Starom zavjetu i židovstvu je prošireno. Ima, naime, više mjesta u starozavjetnoj Bibliji gdje se ističe da svatko mora najprije oprostiti svome bližnjemu ako želi da i Bog njemu oprost (usp. 1 Sam 26,23-24 i Mudr 12,22). Klasično mjesto za to u Starom zavjetu je Sir 28, 1-5, gdje među ostalim čitamo: "Tko se osvećuje, njemu se Gospod osvećuje i dobro pazi na grijeha njegove. Oprosti nepravdu svojemu bližnjemu, pa kad budeš molio, grijesi će se tvoji oprostiti. Ako čovjek goji mržnju

⁴⁰ Vidi L. CARDELLINO, *Il "Padrenostro"*, str. 134.

⁴¹ Usp. R. GUARDINI, *Das Gebet des Herrn* (Topos), Mainz, 1990., str. 81.

⁴² "Mar Zutra, kad je išao u krevet, obično je molio: 'Neka je oprosteno svakome koji mi je nešto našao učinio'" (*Megilla* 28a). Iskustvom se došlo do uvida da je oprost drugima preduvjet da se oni stvarno promijene. To jasno dolazi do izražaja u sljedećem tekstu: "U susjedstvu Rabi Meira stanovali su prostaci, koji su ga vrlo mučili, i Rabi Meir ih je preklinjao da umru. Tada mu je njegova žena Berurija rekla: Ti se naslanjaš na redak psalma: 'Neka iščeznu grijesi' (Ps 104,35). I ne kaže se: 'grješnici', nego grijesi. I pripazi dalje na završetak retka: 'I bezbožnika neće tu više biti'. Ako su grijesi uništeni, onda tu nema više nikakvih bezbožnika. Moli radije za njih za milosrđe, da čine pokoru. Potom je on molio za njih za milosrđe, i oni su činili pokoru" (*Berachot* 10a). Usp. G. B. GINZEL, *Die Bergpredigt: Jüdisches und christliches Glaubensdokument* (Verlag L. Schneider), Heidelberg, 1985., str. 93. 95.

na drugoga, kako može od Gospoda tražiti ozdravljenje? Kad s čovjekom sličnim sebi nema milosrđa, kako može moliti za svoje grijehе?” Dakle, Bog stavlja jedan uvjet svome praštanju: On neće oprostiti ako mi ne oprostimo ljudima koji su nas uvrijedili. Uostalom, neljudski je očekivati oprostenje od Boga ili od drugih ako sami ne opraštamo.

Ideja se često susreće i u rabskoj literaturi. Među ostalim tu nalazimo i ove izjave: “Bog prašta onomu koji oprašta svojemu bližnjemu”; “Dok smo milosrdni, Bog je milosrdan s nama”; “ako nismo milosrdni prema drugima, Bog to nije s nama”⁴³. U *Roš hašana* 17a čitamo: “Raba je rekao: Tko prelazi nepravdu, tome se oprašta sve njegove grijehе, jer se kaže: ‘On oprašta grijeh i prelazi preko prekršaja’ (Mih 7,18); on oprašta grijeh onome koji sam oprašta”. Ta misao je sa svom jasnoćom formulirana i u Mišni: “Ako netko kaže: ‘Ja ću grijешiti, jer Dan pomirenja će meni donijeti izmirenje’, onda ne donosi njemu Dan pomirenja nikakvo izmirenje. Dan pomirenja može donijeti izmirenje samo za grijehе koje je čovjek počinio protiv Boga. Za grijehе protiv bližnjih ne može Dan pomirenja donijeti nikakvo izmirenje, dok se od bližnjega nije dobilo oprostenje” (*Joma* 8,9)⁴⁴. Samo čovjek združen s braćom posredstvom ljubavi, kadar ponovno uspostaviti jedinstvo koje je bilo narušeno njegovim grijehom, može se obratiti Bogu, upravititi mu svoje prošnje, tražiti njegovo milosrđe. Ali nema ni jednog slučaja gdje se ljudsko djelovanje na ovaj način unosi u jedan središnji molitveni tekst⁴⁵. Ta se dva oprostjenja ne vežu ni u jednoj židovskoj molitvi jedno uz drugo. U *Šmone Esre* i u drugim molitvama prošnja se upravlja samo na Boga⁴⁶.

Na istoj crti se nalazi i Isus iz Nazareta. U Govoru na gori imamo blaženstva na tu temu: “Blaženi milosrdni: oni će zadobiti

⁴³ Navedeno prema L. SABOURIN, *Il Vangelo di Matteo*, I (EP), Marino, 1976., str. 444. Podrobnije o tome vidi BILL. I, 425.

⁴⁴ U istom traktatu ta ista misao se još jednom ponavlja, samo malko izmijenjena: “Ako čovjek zgriješiti protiv čovjeka i on ublaži ovog čovjeka (pomiri se ponovo s njim), onda će njemu i Bog oprostiti ... (Dan pomirenja iskupljuje grijehе protiv Boga. Griješiti čovjeka protiv njegova bližnjega tek onda bivaju oprostjeni, ako on svoju nepravdu protiv svojega bližnjega ponovo popravi i ovaj mu oprost.)” (*Joma* 87a).

⁴⁵ Usp. U. LUZ, *Das Evangelium nach Matthäus*, I (EKK), Zürich - Neukirchen - Vluyn, 1997., str. 348; L. CARDELLINO, *Il “Padrenostro”*, str. 182.

⁴⁶ Treba ipak reći da je ta misao uzajamnosti jasno izgovorena u proročkoj teologiji (usp. Hoš 6,1-6; 14,2-3; Iz 58,1-14).

milosrđe” (Mt 5,7); “Blago mirotvorcima: oni će se sinovima Božjim zvati!” (5,9). U tom istom Govoru se kaže da će oni koji ljube neprijatelje i mole za one koji ih progone biti “sinovi svoga Oca koji je na nebesima” (Mt 5,43-45). U Luke Isus svoj govor o ljubavi prema neprijateljima zaključuje tvrdnjama: “Budite milosrdni kao što je Otac vaš milosrdan. Ne sudite i ne ćete biti suđeni. Ne osuđujte i ne ćete biti osuđeni. Praštajte i oprostiti će vam se. (...)... jer mjerom kojom mjerite vama će se zauzvrat mjeriti” (6,36-38). Isus dakle postavlja Boga kao uzor milosrđa i praštanja i naglašava da ga u tome trebamo nasljedovati želimo li biti njegova istinska djeca. Matej i u molitvi Očenaša inzistira na opraštenju pretrpljenih uvreda kao uvjet opraštenja naših uvreda od strane Božje (Mt 6,12.14-15). Velika važnost stavljena na međusobno praštanje dolazi do izražaja i kasnije u Evandjelju (Mt 18,21-22). Da Bog ne oprašta onomu koji sam ne oprašta, i da valja oprostiti svom bratu ako mislimo moliti opraštenje u Boga, to naglašava i prispodoba o nemilosrdnom dužniku (18,23-35). Prema tom učenju, ne mogu očekivati milosrđe sučevo oni koji nisu htjeli biti milosrdni prema drugima, a koji su bili milosrdni, milosrdno će biti suđeni.

Kako se odnosi opraštenje Božje prema opraštenju čovjeka? Koje opraštenje prethodi? Čitajući petu prošnju Očenaša ima se dojam da se ljudski otpust grijeha “proglašava uzorom ili modelom za (‘kako i mi’) Božje djelovanje”⁴⁷, “da se ljudsko opraštenje postavlja uvjetom za Božje opraštenje”⁴⁸. U grčkom se oboje povezuje s ὡς καὶ. To je prije svega usporedba, koja istodobno ima utemeljujuće značenje⁴⁹. Viđena u svjetlu Mt 5,23sl⁵⁰; 6,14sl; 7,1, naša izjava misli jedan uvjet: prethodeće ljudsko opraštenje se prikazuje kao utemeljujuće u odnosu na opraštenje Božje. Izjavom se veli da nam Otac oprašta naše dugove pošto smo mi “oprostili svojim dužnicima”. Kao da bi Bog u svome postupku ovisio o našem činu koji mora prethoditi Božjem djelovanju. Molitelji izjavljuju da su i oni također spremni na opraštanje svojim dužnicima, štoviše da tu spremnost na opraštanje već konkretno provode u praksu. Dakle, uvjet da od

⁴⁷ J. LAMBRECHT, *Ich aber sage euch*, str. 136.

⁴⁸ G. STRECKER, *Die Bergpredigt*, str. 126.

⁴⁹ Tako W. BAUER, *Wörterbuch*, 1773 (III b); J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium*, I. (Herder), Freiburg-Basel-Wien, 1986., str. 225. Lk 11,4b ima γάρ.

⁵⁰ Iz Kristovih riječi proizlazi da se prije ne uspinjemo na Božji oltar nego razriješimo ako smo s braćom počinili neku neslogu ili uvredu.

Boga primimo opraštenje naših grijeha je da tretiramo druge na način kako bismo mi željeli da Bog nas tretira. Matej je u tom smislu izložio prisposobu o nemilosrdnom dužniku (18,35), ali on i na drugom mjestu podsjeća kršćanina na obvezu da oprašta (5,25sl; 18,21sl). Ta obveza prethodi svakoj drugoj religioznoj obvezi (5,23)⁵¹. Prema Matejevu shvaćanju peta prošnja Očenaša nije samo izraz sigurnosti opraštanja, nego i Isusova zahtjeva da kršćanska zajednica mora biti spremna na opraštanje.

Shvaćena doslovno, izjava u Mt 6,12b ("kako i mi otpuštamo dužnicima svojim") može postati problematična. Ne predstavlja li taj "kako" (ὡς) jedan *do ut des*, ili jedan *quid pro quo*, dakle jednu vrstu trgovine s Bogom? Stoga se poneki put tvrdi da ta izjava ima svoje podrijetlo u ranoj židokršćanskoj zajednici koja stoji iza predaje Q, i stoga ne bi bila isusovska, nego "samoobveza moleće zajednice". Specifično novo bilo bi utkivanje te samoobveze u molitveni formular⁵². Kako god tome bilo, nesumnjivo je da je Matej međuljudski otpust duga shvatio također kao omogućenje otpusta duga od strane Boga, kako rr. 14-15, koji služe kao komentar na 5. prošnju, jasno pokazuju. To ipak ne znači da čovjek tom svojom spremnošću opraštanja postiže učinak s kojim bi on mogao tražiti opraštenje svojih dugova od Boga⁵³. Matej tu međuovisnost shvaća ne kao jamstvo ili zahtjev, nego kao omogućenje Božjeg djelovanja⁵⁴. Ne smije se u ovom kontekstu govoriti o jednom *conditio sine qua non*⁵⁵, ali ipak o jednom vrlo tijesnom, nerazdruživom odnosu: "Opraštenje kod Boga postoji, da bi postojalo opraštenje među ljudima; opraštenje među ljudima mora biti, jer postoji opraštenje kod Boga"⁵⁶. Božje "radnje" s našim dugovima su uvijek jednostrane radnje u našu

⁵¹ To se slaže s Matejevom mišlju o nagradi prema kojoj samo činitelj dobrog djela smije biti siguran u Božju naklonost na kraju vremena (na sudu: 5,12.46; 6,1sl).

⁵² Usp. U. MELL, *Das Vater-Unser als Gebet der Synagoge*, str. 285sl.

⁵³ Usp. U. LUZ, *Matthäus*, I., str. 348: "Paradoksalno jedinstvo prethodeće milosti i od čovjeka traženog uvjeta tek onda se razara kada čovjek sa svojim opraštenjem temelji zahtjev, tako da se on može nadati da će Bog nasljedovati ljudski primjer."

⁵⁴ Usp. H. FRANKEMÖLLE, *Matthäus. Kommentar 1* (Patmos Verlag), Düsseldorf, 1999., str. 252.

⁵⁵ Taj uvjet se radije treba uzeti kao težnja, parenetski poticaj, a ne kao ograničenje, ili nitko od nas ne bi zadobio opraštenje, jer naša ljudska opraštenja su tako nesavršena.

⁵⁶ A. SAND, *Das Evangelium nach Matthäus* (Regensburger Neues Testament), Regensburg, 1986., str. 128.

korist. "Kad bi on postupao kako mi postupamo, ne bi nas više bilo"⁵⁷. Radije: Čovjek smije iznijeti svoju prošnju za oprostjenje pred Boga samo onda ako je on sa svoje strane oprostio ili je spreman oprostiti (usp. Mt 5,23sl, gdje se radi o popravljajući počinjene nepravde od strane molitelja; Lk 16,1-8)⁵⁸. Prošnji da Bog otpusti, odgovara spremnost da i svaki pojedinac u zajednici otpusti svojim dužnicima. Molitelj izrijeком "priznaje da mi nemamo pravo tražiti oprostjenje za naše vlastite grijehe ako mi uskraćujemo oprostjenje drugima, i možda čak da mi ne možemo tražiti ga"⁵⁹. Možda upotrebom aorista molitelj podsjeća Boga da se međuljudski otpust dugova već dogodio i događa. U najmanju ruku izražava više nego odlučnost za buduću akciju. Osoba koja traži oprostjenje mora prije biti spremna velikodušno oprostiti onima koji su sagriješili protiv nje; kako pokazuje Mt 5,23-24, čiste dobre namjere nisu dostatne.

Za ispravno shvaćanje drugog dijela naše prošnje (r. 12b) trebala bi pomoći prispodoba o nemilosrdnom dužniku (Mt 18,23-34), pogotovo što ona stavlja druge naglaske od onih koje nalazimo u Joma 8,9. I u toj prispodobi susrećemo ὡς και. kao i u petoj prošnji Očenaša: "Nije li trebalo da se i ti smiluješ svome drugu, kao što sam se i ja (ὡς κἀγὼ) tebi smilovao?" (Mt 18,33). Ovdje se iz Božjeg otpusta duga izvodi obveza za otpust međuljudskih dugova. Što se tiče dugova, Otac je mnogo više oprostio nego mi trebamo oprostiti drugima. Možda se stoga odnos Božjeg i ljudskog oprostjenja može vidjeti kao istodoban⁶⁰, jer smjer odnosa - kako pokazuje usporedba r. 12 s 18,33 - može postat i obrnut. Ako Bog u Isusu Kristu iz milosrđa oprašta nama dugove koje nikada ne bismo mogli otplatiti, onda smo i mi dužni oprostiti duge svojim dužnicima (usp. Mt 18,21-35). U povezanosti s tom prispodobom o nemilosrdnom dužniku znači to: "Jer je nama već oprašteno, možemo mi drugima opraštati. I jer mi možemo opraštati, smijemo mi za konačno oprostjenje

⁵⁷ Iz Poslanice Magnežanima svetoga Ignacija Antiohijskog, biskupa i mučenika, u: ČAS., III., 376.

⁵⁸ Ovdje biva primjerski jasno da se molitva i ljudsko djelovanje ne isključuju; Baš protivno: molitva je govor aktivnog čovjeka s Bogom.

⁵⁹ L. MORRIS, *Matthew*, str. 145. Robinson u ovom kontekstu ispravno primjećuje kad kaže: "Duh otvoren da primi ljubav nužno je otvoren da dariva ljubav".

⁶⁰ Usp. J. JEREMIAS, *Theologie*, str. 195, koji polazi od hipotetičkog prevođenja na aramejski.

moliti⁶¹. Dakle, kršćani opraštaju vjerujući da je Otac njima oprostio. Oproštenjem se dužnicima vraća nevinost koja bi trebala biti kraj zloće i početak novoga života. "Opraštanje, ponuda spasenja na prvom je mjestu a ne zahtjev za obraćenjem. Istom u tom smislu postaje za Isusa obraćenje ostvarivim"⁶². Očeva ih dobrotu čini spremnima na opraštanje. Bog je mjerilo kršćaninova ponašanja i postupanja u životu⁶³.

To snažno i opetovano ističe i Pavao. On traži od kršćana da se zaodjenu u milosrdno srce i da podnose "jedni druge praštajući ako tko ima protiv koga kakvu pritužbu! Kao što je Gospodin vama oprostio, tako i vi!" (Kol 3,12-15). Na drugom mjestu, u istom duhu, potiče kršćane: "Praštajte jedni drugima kao što i Bog u Kristu nama oprostio" (Ef 4,32). Svojom nespremnošću da oprostimo drugima mi poništavamo Božji opraštalački čin i njegovo milosrdno djelovanje u odnosu prema nama (Mt 18,35). Ova prispodoba je najbolji komentar naše prošnje.

Da se ljudsko opraštanje upravo pravi uvjetom za Božje opraštanje, luči Matejevu teologiju od Pavlova navještaja o opravdanju, prema kojemu se djelo vjernika treba shvatiti kao posljedica, ne kao preduvjet otkupiteljskog i opraštalačkog Božjeg djelovanja (Gal 5,25; Rim 6,1sl). Ovdje stoji Matej - kao i taj na ovaj način prošireni predmatejevski sastav Očenaša - u predajnom krugu jednog židovskog mišljenja prema kojemu se ljudska spremnost opraštanja traži kao pretpostavka božanskog opraštanja grijeha⁶⁴. Između božanskog oprosta koji mi tražimo i oprosta koji mi dajemo, kolika god bila disproporcija dugova, postoji jedna analogija: ὡς και. Može se reći da, u izvjesnom smislu, Bog normira svoje postupanje prema nama na našem postupanju prema drugima; ali naše se je postupanje prije toga normiralo na njegovu, jer to je njegovo milosrđe koje nas osposobljava i potiče da se pokažemo milosrdnima prema

⁶¹ H. SCHÜRMAN, *Das Gebet des Herrn als Schlüssel zum Verstehen Jesu* (Neutestamentliche Reihe 6), Leipzig, 1990., str. 88; usp. F. ZEILINGER, *Die Reden Jesu im Matthäusevangelium*, u: P. Trummer - J. Pichler (Hrsg.), *Kann die Bergpredigt Berge versetzen?*, str. 253-265, ovdje 264. Ovdje treba reći da mi smijemo ne samo "za konačno oproštenje moliti" već i za svagdanje!

⁶² J. GNILKA, *Jesus von Nazaret. Botschaft und Geschichte*, Freiburg, 1990., str. 112.

⁶³ Usp. J. CARMIGNAC, *Recherches*, str. 226-232; J. DUPONT - P. BONNARD, *Notre*, str. 26-27; TOB, II, str. 59 bilj. c.

⁶⁴ Tako G. STRECKER, *Die Bergpredigt*, str. 126.

drugima. To potonje je, bez ikakve sumnje, pretpostavljeno u svim ovim izjavama⁶⁵.

2.3. Evanđeoski komentar naše prošnje (Mt 6,14-15)

Kako je snažno Očenaš utkan u matejevski kontekst, pokazuju retci 14-15. Oni tvore istodobno "fusnotu prošnji za oprostjenje u r. 12"⁶⁶ i naglašavaju u isto vrijeme za čitatelja važnost toga u prošnji za oprostjenje postavljenog pravila. Ovaj zaključak molitvene kateheze donosi ponovo opomenu na spremnost za opraštanje. Budući da ona nije više molitveni tekst, treba je odijeliti od Očenaša. Ali postoji tijesni kontakt s molitvom Gospodnjom⁶⁷, posebno s petom prošnjom. Očito je da Matej s γάρ (gar: jer, doista, stoga) ova dva retka povezuje s temom pete prošnje (r. 12) Očenaša. Oni gotovo tvore njezin komentar⁶⁸.

Formalno gledajući tvore ta dva retka antitetički paralelizam: "Doista, ako vi otpustite ljudima njihove prijestupke, otpustit će i vama Otac vaš nebeski. Ako li vi ne otpustite ljudima, ni Otac vaš neće otpustiti vaših prijestupaka" (Mt 6,14-15). S "ako" (ἐάν, odnosno "ako ne" (ἐάν μὴ) uvodi se juridički 'casus'. Na pozitivnu slijedi negativna tvrdnja. Pri tome su oba člana svakog retka uređeni kao uvjet i posljedica jedan prema drugome. Redak 14 preuzima prošnju za otpust dugova (r. 12). Iz tumačenja proizlazi da je ljudska spremnost na praštanje u r. 12 predstavljena upravo kao uvjet za opraštajuće Božje djelovanje. Ta misao se ovdje ponavlja u izoštrijenijem obliku. Opraštanje nebeskog Oca pretpostavlja ljudsko opraštanje, kao i obrnuto: onaj koji ne oprašta ne iskusi Božje oprostjenje. Glagol "otpustiti" dolazi

⁶⁵ J. Dupont i P. Bonnard naglašavaju u ovom kontekstu da *kai* kompletira *hos* (kako); ne treba ga vezati s *hemeis* (mi) i prevesti "mi također" ili "mi sami": to bi previše naglasilo ulogu koju mi imamo igrati i riskiralo bi da dadne dojam jednog pogađanja: *do ut des* (*Le Notre Père*, str. 27).

⁶⁶ H. FRANKEMÖLLE, *Matthäus. Kommentar* 1, Düsseldorf, 1999., str. 253.

⁶⁷ Tako L. Cardellino, koji drži da se s γάρ "sažima smisao svih prošnji; od oprostjenja u stvari ovisi spasenje, u čemu se sastoji volja Očeva; njegovo ime se sveti bratskom ljubavlju svih njegovih sinova; njegovo Kraljevstvo je dano grješnicima a uskraćeno revnitelju koji ih prezire. Jedina stvar koja je važna jest univerzalno spasenje, ostvareno pomoću oprostjenja danoga svima i traženog za sve od Oca" (*Il "Padre Nostro"*, str. 202).

⁶⁸ Usp. D. J. HARRINGTON, *The Gospel of Matthew* (Sacra pagina series: 1), Collegeville - Minnesota, 1991., str. 97.

u svakom dijelu rečenice i određuje čitavu tekstualnu jedinicu. U slučaju da taj dvokratni futur “(vaš Otac) će otpustiti / neće otpustiti” (r. 14b. 15b) upućuje na konačni sud, onda je ljudsko djelovanje “priprava za milosno djelovanje nebeskog sudca”⁶⁹. Od sadržajnog značenja je također da se pojam “dugovi” sada nadomješta i tumači pomoću pojma “prijestupci” (παραπτώματα). Misli se na prijestupke uputa i pravila, prijestupke naspram drugim ljudima, jednostavno na etičke pogriješke. Termin je manje bogat, ali poznatiji za označavanje “grijeha”, dok “dugovi” ne bi bio lako shvatljiv za grčke čitatelje. Nauk je isti: prije nego nam je oprošteno, trebamo oprostiti. Kako se vidi, cilj logiona je bitno parenetski.

Redak 15 jednostavno ponavlja r. 14 u negativnom obliku, pokazujući kako važnom se drži ta točka. U daljnjem vođenju 5. prošnje Očenaša izoštrava se obveza za međusobno praštanje. Ta obveza proteže se - u priključku na Očenaš - prije svega na zajednicu učenika. U prvom redu to su oni koji prijestupke drugih trebaju podnositi i praštati⁷⁰. U kršćanskoj zajednici ne bi trebalo biti posvađene braće. Ali ta obveza se proteže i na druge ljude. U stvari, kao objekt opraštanja navode se “ljudi” općenito (r. 14 i r. 15)⁷¹. To se treba ovdje pretpostaviti i zbog nespominjanja pojma “brat” što je bilo lako uklopiti. Oba ta detalja pokazuju da se kršćanska obveza praštanja ne ograničava samo na braću u vjeri, nego se proteže na sve ljude općenito, uključujući Židove i pogane kao i neprijatelje zajednice onih kojima se obraća (usp. 5,13-16 i 5,43-48).

Ovi se retci ne smiju uzimati u smislu da oni znače da oproštenje koje mi primamo od Boga stoji u uzročnoj vezi s našim opraštanjem drugima, ili da je Božje opraštanje nama plod našeg opraštanja drugima⁷². Iz tih redaka je jasno da postoji izravna povezanost između Božjeg opraštanja i našeg opraštanja. Ali neosporna je danost Staroga i Novoga zavjeta da je Božje oproštenje uvijek prvo (usp. Mt 18,23-35). Stoga, glede odnosa uvjeta i posljedice treba još jednom reći da ljudska spremnost na

⁶⁹ G. STRECKER, *Die Bergpredigt*, str. 130.

⁷⁰ Usp. za to J. LAMBRECHT, *Ich aber sage euch*, str. 137; G. STRECKER, *Die Bergpredigt*, str. 130.

⁷¹ U Govoru na gori stoji “čovjek” 11 puta u množini i 1 put u jednini, i to u univerzalnom značenju.

⁷² Vidi korisnu diskusiju u: P. HARNER, *Understanding the Lord's Prayer* (Fortress), Philadelphia, 1975., str. 100-106.

praštanje nikada ne može prisiliti božansko opraštanje u smislu da bez nje Bog ne prašta, odnosno povlači on svoje oprostjenje. Tekst se ne bi smio čitati u smislu rabinske izreke: "Kako često se ti smiluješ ljudima, Nebo se smiluje nad tobom"⁷³. Ovi retci su snažni način da se "istakne poanta da je nezamislivo - nemoguće - da mi možemo uživati Božje oprostjenje a da sa svoje strane ne protegnemo naše opraštanje prema drugima"⁷⁴.

Ovdje se iznosi razlog za moljenje na način kako je Isus upravo iznio: Bog oprašta, ako i ljudi opraštaju. Oni koji oproste na način kako je sugerirano u molitvi sami će naći oprostjenje, dok oni koji ne oproste neće zadobiti oprostjenje. Dakle, opraštanje drugima njihovih prijestupaka osigurava Božje oprostjenje. Neshvatljivo biva čitatelju još jednom jasno: Ponašanje Božje slijedi ponašanje molitelja; ljudsko opraštanje je uvjet za božansko⁷⁵. To ne znači da čin opraštanja zaslužuje vječnu nagradu, nego radije to je očitost da je milost Božja na djelu u osobi koja oprašta i da će ta ista milost njoj donijeti oprostjenje. S druge strane, osoba koja nije spremna oprostiti drugima pokazuje da nije osjetila spasonosni Božji dodir⁷⁶.

S ovim logionom Matej preuzima prošnju za oprostjenje iz Očenaša i formulira je parenetski. Naglašava dužnost da se oprost drugima kao preduvjet prave prošnje za oprostjenje od strane nebeskog Oca. Ovdje imamo tipično matejevsko tumačenje molitve Gospodnje. Iz kondicionalne formulacije proizlazi da je ljudsko opraštanje uvjet božanskog opraštanja. Evandelist time naglašava upravo ono mjesto gdje je u Očenašu najizravnije bilo uneseno ljudsko djelovanje. Dok je u logionu koji uvodi Očenaš (r. 7sl) istakao Božju blizinu, u ovom logionu koji zaključuje Očenaš riječ je o tome da se osigura povezanost molitve s djelovanjem. Za Mateja molitva je dio kršćanske prakse. Dakle, molitva i djelovanje, teocentrika i etika moraju odgovarati jedno drugome. Time se potvrđuje etička linija tumačenja, koja je općenito karakteristična za prvo evanđelje, a dolazi do izražaja i u Matejevoj verziji Očenaša, posebno na trećoj, petoj i šestoj prošnji. Sadržajno odgovara zapovijed opraštanja središtu etike, zapovijedi ljubavi.

⁷³ Sifre Dt 13,18.

⁷⁴ D. A. HAGNER, *Matthew 1 - 13* (Word Biblical Commentary), Nashville, 1993., str. 152.

⁷⁵ Usp. H. FRANKEMÖLLE, *Matthäus I.*, str. 253.

⁷⁶ Tako L. MORRIS, *Matthew*, str. 147.

2.4. Aktualizacija poruke

Opraštanje uključuje istodobno oslobađanje žrtve i zlikovca. Hrvatska riječ *oprostiti* i *oprost* korijenski dolazi od riječi *prost* (= slobodan, oslobođen). Na prvi mah nam se čini da *oprost* znači oslobađanje počinitelja zla. Ali ako stvari malo pozornije promotrimo, vidimo da to nije tako. U stvari, *oprost* se u prvom redu odnosi na samu žrtvu, i znači oslobođenje žrtve od navezanosti na ono što joj je učinjeno, a što je onesposobljava za normalan, smiren i sretan život. Koliko god to zvučalo paradoksalno, činjenica je da potreba za praštanjem prvotno dolazi iz dubine duše ranjenog čovjeka. Oprostiti onome tko nam je nanio bol znači ujedno i osloboditi se od patnje koju je prouzročilo zlo koje nam je nanoseno. Tako oprostiti znači *oprostiti se, osloboditi se, odriješiti se* od onoga što nas je sputavalo. Svojom velikodušnom i začuđujućom spremnošću na opraštanje, žrtve nasilja istodobno oslobađaju same sebe i pomažu svojim tlačiteljima da ponovno otkriju svoju ljudskost.

Ali odakle treba doći poticaj na istinsko pomirenje? U prvom redu od onih koji su u toj situaciji najviše prepatili. Razlog tome je vrlo jednostavan: sami sebi ne možemo oprostiti zlodjela svoje prošlosti. To moraju učiniti oni koje smo povrijedili. Kajanje mogu pokrenuti oni koji su počinili nasilje, ali pomirenje i opraštanje mora doći od onih koji su nasilje pretrpjeli. "Pomirenje započinje ozdravljenjem žrtava Božjom milošću. Žrtve zatim pokreću izlječenje u tlačitelja putem opraštanja koje pak potiče pokajanje"⁷⁷. Proces je obično bolan, polagan i težak zbog tereta prošlosti koji tišti sadašnjost, zbog bremena uspomena na nasilje i tlačenja. Pomirenje nas oslobađa tog tereta. Nastojanje za pomirenjem potpuno je u skladu s kršćanskom porukom jer je bit te poruke naše oslobođenje od grijeha i sila zla, i Božja ponuda novoga života.

Svaki čovjek u sebi nosi potrebu za pravdom i mirom. Međutim, nedostaje nam spremnosti da idemo putem mira, tj. ususret drugome, ususret bližnjemu. Svaki put kada povrijedimo prava drugih, mi potkapamo mir. A to se često događa. Stoga, ne postoji ni jedan oblik ljudske zajednice bez potrebe praštanja. Činom praštanja i pomirenja ponovno se uspostavlja narušeni mir, omogućuje suživot. Praštanje ne znači umanjivanje težine

⁷⁷ R. J. SCHREITER, *Pomirenje* (Družba misionara Krvi Kristove), Zagreb, 1994., str. 11.

zla ili zatvaranje očiju pred zlom. To nije pasivni odnos prema zlu već jedan od mogućih odgovora na zlo, a to je da ga se pobijedi dobrim. Spremnost na opraštanje svjedoči o osobnoj pobjedi nad zlom i spremnosti na dobro. Činom praštanja prekida se lanac zla, koji se osvetom samo produžava i povećava. Povrijeđena osoba se odriče osvete i mržnje. Oprostiti znači osloboditi srce osjećaja osvete, koja nije spojiva s izgradnjom kulture ljubavi. Spremnost na praštanje je put izgradnje bolje budućnosti. Na taj način čovjek postaje graditelj civilizacije ljubavi. Na ovoj pozadini lako možemo shvatiti važnost zakonske abolicije i amnestije.

Rane uzrokovane mržnjom i nepravdom ne liječe se zlopamćenjem i osvetom, nego melemom oprosta! Dakle, praštanje nije prvotno dar žrtve počinitelju zla, nego čin kojim se žrtva oslobađa na putu iscjeljenja od podnešenih nepravdi. Nasuprot činjenici zla, čovjek u najskrovitijem dijelu svog bića osjeća da su mu plemenitost i dobrota osnovni smisao i cilj, da mu je sudbina dobro, a ne zlo. Zbog toga svi mi u sebi nosimo svijest o pobjedi nad zlom i nasiljem. Ta svijest je duboko ljudska. I doista, čovjek se u praštanju ostvaruje kao realni pobjednik, koji bez osvete svjedoči o osobnoj pobjedi nad zlom i spremnosti na dobro. Čovjek je duhovno bogatiji čim oprost; osobno je jači i svjesniji. Oprost unosi u odnose novu dubinu. To nije izraz slabosti žrtve, nego izraz snage žrtvina preobraženja u pobjednika. Milosrđe i blagost su naša snaga. Nema ništa bolje od dobrote. Oproštenje djeluje blagotvorno i iscjeliteljski na osobu koja prašta, bez obzira kako na nj druga strana reagirala.

Opraštanje je zapravo odustajanje od uzvraćanja istom mjerom, ali ono uključuje također i vraćanje iz začaranog kruga zla, jer se ne želi produžetak zla novim zlom nego se odustajanjem od zla daje nova prigoda za dobro. Opraštanje neizostavno uključuje i davanje nove prigode i onome tko to uistinu ne zaslužuje - dužniku. Za njega takav čin znači mogućnost opstojanja i otvaranja budućnosti, koja je njegovim zlom bila ozbiljno dovedena u pitanje. Samo je u ljubavi moguće pobijediti zlo u njegovim korijenima, a da se ne izazove novi val zla. Stoga moramo jedni drugima opraštati i moliti za oproštenje, da bismo mogli izgrađivati budućnost.

Isus odbacuje politiku nasilja kao sredstvo uspostave mira. Nasilna reakcija na zlo ne vodi do rješenja sukoba, već produžuje spiralu zla. Zlo izaziva zlo; nasilje proizvodi nasilje; uvreda se želi osvetiti. Na taj način se lanac zla i smrti ne prekida. To se može

zaustaviti, prekinuti i iskorijeniti samo praštanjem. Stoga nas Isus poziva da ljubavljju i praštanjem prekinemo lanac zla, da zlo nadvladamo dobrim (usp. Mt 5,39.43-48). To ne znači da Isus traži pasivan odnos prema zlu i nasilju. Pružanje drugog obraza i dodatna milja predstavljaju aktivan otpor nasilju, aktivan ali nenasilan. Za nenasilno djelovanje potrebna je ista požrtvovnost, hrabrost i organiziranost, kao i za bilo kakvu oružanu intervenciju. Nenasilni odgovor koji on predlaže, najubojitije je oružje u borbi protiv zla i u stvaranju istinskog i trajnog mira. "Nikakvo oružje ne može biti nadmoćnije od ne-nasilja"⁷⁸. To je najsnažnije sredstvo otpora jer mijenja nasilnika.

Postoji još jedna bitna sastavnica pravog kršćanskog praštanja koju posebno naglašava Ivan Pavao II. Prema njegovu učenju, "oprostiti i pomiriti se znači očistiti sjećanje od mržnje, zavade, želje za osvetom, znači priznati bratom čak i onoga koji nam je nanio zlo, znači ne dopustiti da nas pobijedi zlo, nego zlo svladati dobrom (usp. Rim 12,21)"⁷⁹. Sjećanje uvreda je otrov za dušu i srce i stoga je u našem interesu da ga se oslobodimo. I doista, iskustvo pokazuje da "žalost i zlopamćenje idu zajedno"⁸⁰. Franjo Paolski ovako sažima pogubne posljedice zlopamćenja: "Sjećanje na zlobu je nepravda, dopuna srdžbe, zaklon za grijeh, razrušenje kreposti, zardala strjelica, otrov za dušu, rasipanje snagâ, crv za pamet, zbunjenost u molitvi, ..., otuđenje ljubavi, čavao zaboden u dušu, bezakonje što nikad ne spava, grijeh koji nikad ne malaksava i svakodnevno umiranje"⁸¹. Imajući sve to u vidu, Isus nas poziva da uzajamno jedni drugima praštamo i da se kasnije ne sjećamo nanesene nepravde, odnosno da to sjećanje očistimo od osjećaja mržnje i osvete. Iskustvo pokazuje

⁷⁸ Dainistička molitva. Dainizam je jedna od prastarih indijskih religija. Na toj pozadini lako možemo razumjeti nenasilno stajalište M. Ghandija u oslobađanju Indije i njegovu simpatiju za nenasilnu filozofiju Isusa iz Nazareta. Govoreći o nenasilju, ostavio nam je u amanet i ovu znamenitu izjavu: "Kad nenasilje (ahimsa) postane općom praksom čovječanstva, Bog će vladati na zemlji kao što vlada na nebu". Potpuno u skladu s tim stajalištem, o Isusu reče: "Isus, čovjek koji se potpuno nedužan predao kao žrtva za dobro drugih, uključujući i svoje neprijatelje, postao je otkupninom za svijet..."

⁷⁹ IVAN PAVAO II., *Govor u Mariji Bistrici*, u: ISTI, "Bit ćete mi svjedoci". Govori za vrijeme pastoralnog pohoda Hrvatskoj od 2. do 4. listopada 1998. (KS), Zagreb, 1998., str. 19. Pavao na drugom mjestu opominje: "Pazite da tko komu zlo zlom ne uzvrat, nego uvijek promičite dobro jedni prema drugima i prema svima" (1 Sol 5,15).

⁸⁰ MAKSIM ISPOVJEDNIK, *Centurie sulla carità*, 3,15: SC 9, str. 127.

⁸¹ Iz Pisamâ svetog Franje Paolskog, u: ČAS., II., 1244-1245.

da se to može postići jedino molitvom. Zato nas Isus potiče da molimo za svoje neprijatelje, za one koji nas progone (Mt 5,44). Molitvom ćemo slomiti silinu strasti, jer molitva će očistiti od svake gorčine sjećanje zla koje nam je učinjeno. Postižući tako ljubav za bližnjega, eliminirat ćemo svaki trag strasti u svojoj duši. S druge strane, ako netko drugi ima zlopamćenje prema nama, pokažimo se prema njemu ljubazni i dobrohotni, ophodimo s njime dobro, i oslobodit ćemo ga od njegove strasti. Dakle, treba eliminirati zavist, srdžbu i zlopamćenje za osobe koje su nas uvrijedile. Ali to još ne znači da imamo ljubav za te osobe. Netko može izbjeći da uzvрати zlom na zlo a da ne osjeća ni mrvicu ljubavi. Tek raspoloživost da se čini dobro onome koji nas mrzi, neprevrtljivi je pokazatelj savršene ljubavi. Samo živeći tako, postići ćemo Božji blagoslov i mir Božji bit će neprestano s nama.

ZAKLJUČAK

Oprost je tako središnji da ga je Isus utkao u molitvu Očenaša (Mt 6,12) i ponovio i protumačio u zaključku te iste molitve (Mt 6,14-15; usp. Mk 11,25). Dakle, opraštanje grijeha je središnji motiv molitve Gospodnje. Ne samo da nam peta prošnja Očenaša obznanjuje da je Bog milosrdni Otac koji nam je spreman uvijek iznova oprostiti naše grijeha nego iznosi na vidjelo i važni uvjet tog opraštanja: spremnost da i mi sa svoje strane oprostimo svojim dužnicima. Prošnja je istodobno izraz sigurnosti opraštanja i Isusova zahtjeva da kršćanska zajednica mora biti spremna na opraštanje. Da Matej na tome inzistira pokazuje i činjenica da on taj uvjet ponovno preuzima neposredno iza Očenaša. Da Bog ne oprašta onomu koji sam ne oprašta, i da valja oprostiti svom bratu ako mislimo moliti oproštenje u Boga, to naglašava i prisposoba o nemilosrdnom dužniku (Mt 18,23-35). Prema tom učenju, ne mogu očekivati milosrđe sučevo oni koji nisu htjeli biti milosrdni prema drugima, a koji su bili milosrdni, milosrdno će biti suđeni. Štoviše, molitelj pete prošnje priznaje da mi nemamo pravo tražiti oproštenje za naše vlastite grijeha ako mi uskraćujemo oproštenje drugima, možda čak da mi ne možemo tražiti ga. Svojom nespremnošću da oprostimo drugima mi poništavamo Božji opraštalački čin i blokiramo njegovo milosrdno djelovanje prema nama (Mt 18,35).

Prema našoj prošnji, Bog normira svoje postupanje prema nama na našem postupanju prema drugima. Ali naše postupanje prije toga trebalo se normirati na njegovu, jer to je iskustvo njegova milosrđa koje naš osposobljava i obvezuje da se pokažemo milosrdnima prema drugima. Praštanje je mogućnost da sudjelujemo u Božjem praštanju i u Božjoj ljubavi. Ono je rezultat iskustva Božje dobrote. To iskustvo je, bez ikakve sumnje, pretpostavljeno i u petoj prošnji Očenaša. U stvari, Matej se obraća ljudima koji su već iskusili Božje oprostenoje u Isusu Kristu. Oni zato mogu i trebaju opraštati drugima. Dakle, prvenstvo pripada Bogu, jer tek u nasljedovanju velikodušnog Očeva oprosta prema nama je da mi možemo oprostiti drugima. Stoga, prošnja za božanski otpust dugova ima uvijek u vidu to od Boga omogućeno djelovanje više pravednosti. Ako Bog u Isusu Kristu iz milosrđa oprašta nama dugove koje nikada ne bismo mogli otplatiti, onda smo i mi dužni oprostiti duge svojim dužnicima (usp. Mt 18,21-35). Jer je nama već oprosteno, možemo mi drugima opraštati. I jer mi možemo opraštati, smijemo mi za konačno oprostenoje moliti.

Peta prošnja Očenaša ne smije se uzimati u smislu da ona znači da oprostenoje koje mi primamo od Boga stoji u uzročnoj vezi s našim opraštanjem drugima, ili da je Božje opraštanje nama plod našeg opraštanja drugima. Iz prošnje je jasno da postoji izravna povezanost između Božjeg opraštanja i našeg opraštanja. Ali neosporna je danost Staroga i Novoga zavjeta da je Božje oprostenoje uvijek prvo (usp. Mt 18,23-35). Stoga se naša prošnja ne bi smjela čitati u smislu rabinske izreke: "Kako često se ti smiluješ ljudima, Nebo se smiluje nad tobom". Peta prošnja Očenaša je snažni način da se istakne poanta da je nemoguće da mi uživamo Božje oprostenoje, a da sa svoje strane ne protegnemo naše opraštanje prema drugima.

Istu tendenciju pokazuje i prispodoba o milosrdnom gospodaru i okrutnom dužniku (Mt 18,23-35). Velikodušno oprostenoje dugova se proigrava, ako dotični nije spreman na istovjetno ponašanje. Bog oprašta i omogućuje time novi način života. To za nas postaje istodobno mogućnost i obveza⁸² da opraštamo jedni drugima. Praštanje je sudjelovanje u Božjoj ljubavi koja se očituje praštanjem. Upravo to naglašava peta prošnja Očenaša.

⁸² Usp. W. PRATSCHER, *Die Seligpreisungen im Rahmen der Bergpredigt*, u: P. Trummer - J. Pichler (Hrsg.), *Kann die Bergpredigt Berge versetzen?*, str. 171-184, ovdje 183.

FORGIVING – HEART OF LORD'S PRAYER

Summary

The fifth plea of the Lord's Prayer announces that God is a merciful Father who is ready to always again forgive our sins, but it also brings to light the important condition of that forgiving: our readiness to forgive those who trespass against us. The petitioner of the fifth plea admits that we have no right to ask for forgiving of our own sins if we refuse to forgive the others.

33

By his gentle and merciful behaviour towards us he has taught us that we are to be humane to one another. God's way of acting should be used as a pattern for human acting. Forgiving is an opportunity for participating in God's forgiving and God's love. It is a result of the experience of God's goodness. Mathew speaks to the people who have already experienced God's forgiving in Jesus Christ. That's why they can and need forgive to others. Therefore, priority belongs to God, because only in imitation of Father's generous forgiving to us we can forgive to others.

From the fifth plea it is evident that there is a direct relation between God's forgiving and our forgiving. But the indisputable given of the Old and New Testament is that God's forgiving always comes first (comp. Mt 18,23-35). Therefore, our plea should not be read in the spirit of a rabbinical proverb: "As many times you take pity on others, Heaven takes pity on you."